

# ارتباط مراکز قرآنی و نقش آن در دستیابی بر بایسته‌های پژوهش

محمد حسین صادق‌پور

بنیاد پژوهش‌های اسلامی - مجله مشکوة

شناخت دقیق و همه‌جانبه مفاهیم و معارف قرآنی و به کار بستن آن در زندگی عملی و پرهیز از تفسیر به رأی، از دغدغه‌های دائمی مسلمانان از همان آغازین سالهای عصر نزول بوده. و با رحلت رسول خدا ﷺ و ورود اسرائیلیات در برخی اخبار و روایات و خانه‌نشینی و شهادت ائمه علیهم‌السلام - مفسران واقعی وحی - روز به روز زیادتر شده است؛ دغدغه‌هایی که با پیدایش فرقه‌ها و برداشتهای گوناگون تفسیری و رفته

رفته در قرون اخیر با بروز مسائل مبتلا به و نوپیدای جامعه اسلامی و ایجاد شبهات مختلف به ویژه در عصر حاضر از سوی مستشرقان، فکر و ذهن قرآن‌پژوهان و مراکز تحقیق را به خود معطوف داشته است.

دلدادگی و عشق ذاتی مسلمانان به قرآن، از طرفی و این نگرانیها و دلمشغولیه‌ها از سوی دیگر، سبب شده تا آثار گوناگون و پرشماری در باره قرآن و مباحث پیرامون آن نگاشته شود و مراکز قرآنی زیادی به ویژه در دهه‌های اخیر به وجود آید. تعدد مراکز قرآن‌پژوهی و حجم انبوه و پراکنده آثار مختلف قرآنی - اعم از کتاب، پروژه و پایان‌نامه، مقاله، سایتها و نرم‌افزارهای متنوع - گر چه فرصتی است مغتنم و امیدوارکننده، ولی نظر به عدم ارتباط بایسته مراکز و تشتت آثار، خود یک آسیب به حساب آمده و برای متولیان قرآن‌پژوهی نگران‌کننده شده است.

در این مختصر ضمن اشاره به مراکز و گروههای قرآن‌پژوهی، بر لزوم ارتباط تنگاتنگ و تعامل بیشتر آنها، همچنین بر ضرورت دستیابی بر بایسته‌های تحقیق با تشکیل مراکز مختلف اطلاع رسانی، زیر نظر ستاد عالی قرآن‌پژوهی در ایران تأکید شده است.

خوشبختانه قرآن پژوهی، بازنگری و بازخوانی دقیق آن کتاب آسمانی در سده‌های اخیر سیر صعودی داشته و این نهضت بازگشت به قرآن تأثیر شگرفی در بالندگی فکری، زندگی و جنبش بیداری مسلمانان به‌ویژه در یکصد سال گذشته داشته است. کتابی که بیشترین آثار به طفیل وجودش نگاشته شده و مراکز قرآنی زیادی پا گرفته است و کارنامه‌ای پر برگ و بار اعم از دایرةالمعارفها، کتاب‌شناسیها، پروژه‌ها و پایان‌نامه‌ها و نشریات تخصصی قرآن فراهم آمده است.<sup>۱</sup>

گذشته از دیگر کشورها، تنها در ایران مراکز و گروه‌های پژوهشی زیادی کمر به خدمت قرآن بسته‌اند، مانند: مرکز فرهنگ و معارف قرآن دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، مؤسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام، مرکز ترجمه قرآن به زبانهای مختلف، گروه قرآن بنیاد پژوهشهای اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، دانشکده علوم قرآن قم و بخش قرآن مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی. همچنین نرم‌افزارهای گوناگون و پایگاههای قرآنی زیادی - بیش از چهارصد پایگاه - در شبکه جهانی اینترنت فعالیت دارند.<sup>۲</sup>

تعدد مراکز قرآنی، انبوهی حجم آثار و

میراث گرانسنگ قرآن پژوهی در چهارده قرن گذشته، همراه با پژوهشگران توانمند و دلداده به قرآن فرصتهای مناسبی فراهم آورده و توقعات بالایی در جامعه ایجاد کرده است؛ اما متأسفانه نظر به برخی کاستیها و نواقص، مانند: سطحی نگری به مباحث و خلط تحقیق با ترویج؛ نهادینه نشدن فرهنگ پژوهش گروهی و دور شدن از موضوعات کاربردی، ضعف مدیریت، رواج دیوان‌سالاری و سیاست زدگی، و مهم‌تر از همه عدم ارتباط مراکز پژوهشی با یکدیگر و ضعف اطلاع‌رسانی فرصتهای زیادی را از ما گرفته است. علاوه بر آن حتی برخی از فرصتها مثل تعدد مراکز قرآنی را تبدیل به تهدید نموده و پیامدهایی همچون: موازی کاری، هم‌پوشانی و پاسخگو نبودن دستاوردهای پژوهشی به نیازها و شبهات روز را به همراه داشته است؛ در نتیجه مهم‌ترین نیاز جامعه پژوهش یعنی دستیابی بر بایسته‌های تحقیق را دشوار

۱- بنگرید به: محمد حسین صادق‌پور، «مروری بر کتاب‌شناسیها و منابع مهم قرآنی»، مشکوة، ش ۸۴ و ۸۵، پاییز و زمستان ۱۳۸۳.

۲- شماری از مراکز قرآنی، مجله‌ها و سایت‌های گوناگون در مجله پژوهش و حوزه، س ۵، ش ۱۹ و ۲۰، ویژه قرآن پژوهی معرفی شده است.

کرده است.

جدا بودن مراکز پژوهشی و اطلاع‌رسانی از یکدیگر، پژوهشگران را مجبور می‌سازد برای دستیابی به اطلاعات به تک تک مراکز قرآنی و اطلاع‌رسانی، مراجعه و وقت زیادی تلف کنند. عدم سازمان‌دهی صحیح در مراکز اطلاعاتی و ضعف اطلاع‌رسانی باعث نقص تحقیقات، صرف هزینه‌های گزاف، دوباره‌کاری و دلسردی پژوهشگران می‌شود. امروز اهمیت انتقال، نشر و دسترس‌پذیری دانش کمتر از تولید آن نیست. ما از پرداختن به مسئله ارتباطات و استفاده از فناوری اطلاعات همگام با تولید دانش غافل مانده‌ایم. در زمانی که به مدد فناوری‌های پیشرفته ارتباطی، یک دانشجوی خارجی - در حالی که پشت میز کار خود در منزل نشسته است - مجله مورد نظرش را در کتابخانه‌ای در قاره دیگر ورق می‌زند و در جریان جدیدترین یافته‌های رشته تحصیلی خود قرار می‌گیرد، اکثر پژوهشگران ما از کار مشابهی که چند قدم آن طرف‌تر انجام می‌شود، ناآگاهند<sup>۱</sup>.

بدون تردید در حال حاضر، دست یافتن بر موضوعی بکر و دست‌نخورده و برداشتن پروژه‌های کاربردی بر زمین مانده در میدان تحقیق، از میان حجم انبوه، گوناگون و

پراکنده آثار انجام شده به ویژه در حوزه گسترده قرآن‌پژوهی به سبب عدم ارتباط مراکز، دشوار و دست‌نیافتنی می‌نماید، شگفتا به رغم اذعان همگان بر لزوم ارتباط مراکز و ضرورت دستیابی بر موضوعات ضروری برای تحقیق، تاکنون راهکاری اساسی برای رفع این معضل فراگیر پژوهش ارائه نشده و هیچ سازمانی بار سنگین مسئولیت آن را برعهده نگرفته است<sup>۲</sup>.

ناگفته نماند در گوشه و کنار برای رفع این تنگنا تمهیداتی اندیشیده شده که به برخی اشاره می‌شود: در مثل پایگاهها، بانکها و مراکز اطلاع‌رسانی توانسته‌اند بخشی از دستاوردهای قرآن‌پژوهی را گردآوری و در اختیار کاربران قرار دهند، اما به علت پراکندگی و عدم تمرکز در یک مدیریت واحد، جامع و کارساز نبوده است. همچنین مراکز قرآنی برای دستیابی بر بایسته‌های پژوهش، به زعم خود اولویتهایی برای تحقیق برگزیده و بر مبنای آن آثاری منتشر

۱- بنگرید به: احمد ودادی و محمد علی دشتی، «طرح

ایجاد شبکه ملی اطلاع‌رسانی علوم اسلامی»، پیام

حوزه، س ۱۰، ش ۳۹ و ۴۰، ص ۹۹.

۲- بنگرید به: محمد حسین صادق‌پور، «ضرورت دست

یافتن بر بایسته‌های تحقیق»، مشکوة، ش ۸۷،

تابستان ۱۳۸۴.

کرده‌اند که چه بسا در این خوددرمانی‌ها به خطا رفته باشند.

افزون بر آن، بایسته‌های پژوهش و نشر، عنوان بخشی از مجله‌ها و نشریات قرآنی از جمله بینات است که به معرفی آثار و پروژه‌های قرآنی شایسته تحقیق می‌پردازد. برگزاری میزگردها و گفتگوهای قرآنی پیرامون بایسته‌های پژوهش، و انتشار ویژه‌نامه‌های قرآنی از دیگر کارهای انجام شده است. تاکنون بیش از هشتاد ویژه‌نامه از سوی نشریات گوناگون در حوزه قرآن چاپ شده، از جمله مجله پژوهش‌های قرآنی در پاییز و زمستان ۱۳۷۶ در دو شماره ۱۱ و ۱۲، «ویژه پژوهش‌های بایسته قرآنی» را چاپ کرده است.<sup>۱</sup> به علاوه پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی کتابی با نام مسأله‌یابی و شبهه‌شناسی در مطالعات قرآنی، توسط محمّد رضا جباری فراهم آورده و مهم‌تر از آن، در حال تدوین دانشنامه قرآن‌شناسی در چندین جلد با رویکرد عمده پاسخ به شبهات خاورشناسان در دایرةالمعارف لایدن است. ناگفته نماند، برای دست‌یابی بر بایسته‌های پژوهش و اطلاع‌رسانی خیلی بیشتر از اینها کار شده و آنچه گفته شد، گوشه‌ای از فعالیتها و آثار مراکز قرآن‌پژوهی است. زحمات تمامی خادمان قرآن در خور

تقدیر و امیدوارکننده است، اما چنان که اشاره شد، به علت عدم ارتباط مراکز پژوهش و اطلاع‌رسانی و عدم تمرکز در یک مدیریت واحد، جامع و کارساز نبوده و ابتر مانده است.

بدون شک با وجود این معضل فراگیر در حوزه پژوهش، یک محقق برای یافتن موضوعی در خور پژوهش نمی‌تواند به تنهایی تمامی آثار، مراکز قرآن‌پژوهی و بانکهای اطلاعاتی را بررسی نماید. بر فرض توان، در چگونگی پردازش اطلاعات و اولویت‌بندی موضوعات قرآنی ناکام خواهد ماند.

بدیهی است این مسئولیت خطیر و فنی از عهده یک فرد یا گروهی خاص بر نمی‌آید، بلکه عزمی ملی لازم است. باید تمام مراکز قرآن‌پژوهی اعم از حوزوی و دانشگاهی و پایگاههای قرآنی، سخاوتمندانه آخرین اطلاعات و دستاوردهای قرآنی خود را توسط بانکهای اطلاع‌رسانی در اسرع وقت به هسته و سازمانی جامع و مرکزی به عنوان ستاد عالی قرآن‌پژوهی منتقل نمایند. این

۱- بنگرید به: محمّد حسین صادق‌پور، «نمایه موضوعی شماره‌های ویژه نشریات علوم انسانی ۸۴-۱۳۷۰»، مشکوة، ش ۸۹، زمستان ۱۳۸۴.

ستاد با پردازش و موضوع‌بندی اطلاعات گردآوری شده و پس از رایزنیها و مشورتهای لازم با متخصصان، می‌تواند با اشراف کامل سیاستهای کلان قرآن‌پژوهی کشور را تعیین نماید. همچنین با تشکیل کمیته‌های تخصصی مسئله‌یابی اولویتها و بایسته‌های تحقیق را شناسایی کرده، آنها را در اختیار مراکز قرآنی قرار دهد. البته انتظار

سرعت عمل در تحقق این آرزو با توجه به نارساییهای عمده پژوهش در ایران، از جمله نهادینه شدن فرهنگ تحقیق گروهی، خام‌اندیشی است، ولی امیدواریم از دولت قرآن این افتخار برای اولین بار نصیب مراکز قرآنی و قرآن‌پژوهان گردد تا الگوی یک کار دسته‌جمعی در سطح کشور برای دیگر حوزه‌های تحقیق باشند؛ ان‌شاءالله.

فَبَشِّرْ عِبَادِ \* الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ

الَّذِينَ هَدَىٰ لَهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

پس بشارت ده به آن بندگان من که به سخن گوش فرا می‌دهند و بهترین آن را پیروی می‌کنند، اینانند که خدایشان راه نموده و اینانند همان خردمندان.

زمر / ۱۶۷-۱۸